

Пелех Р.Р., начальник навчального пункту аварійно-рятувального загону спеціального призначення ГУ ДСНС України у Рівненській області;

Савицький О.Г., викладач навчального пункту аварійно-рятувального загону спеціального призначення ГУ ДСНС України у Рівненській області

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ОСОБОВОГО СКЛАДУ ДСНС

Основними завданнями підготовки фахівців рятувальних служб є виховання надійного професіонала, готового до подолання будь-якої небезпечної ситуації, має сформовані ґрунтовні етичні основи своєї поведінки в екстремальних ситуаціях, що виявляється в особистій мужності, готовності до самопожертви заради блага інших, відповідальності за особисто прийняте рішення. Глобальна мета професійної підготовки до роботи в небезпечних умовах полягає у вихованні необхідності бути готовим діяти не тільки відповідно до професійного обов'язку, але і згідно зі своїми переконаннями.

Праця працівників аварійно-рятувальних підрозділів, зокрема пожежних супроводжується великою емоційністю, яка зумовлена особливостями їх діяльності: безперервним нервово-психічним напруженням, яке зумовлюється систематичною роботою в незвичайному середовищі (в умовах високої температури, сильної концентрації диму, обмеженої видимості тощо), постійною загрозою життю і здоров'ю (можливі падіння конструкцій, що горять, вибухи парів і газів, отруєння токсичними речовинами, які виділяються в результаті горіння), негативними емоційними впливами (винесення поранених і обгорілих людей тощо); значними фізичними навантаженнями, пов'язаними з демонтажем конструкцій і обладнання, прокладкою рукавних ліній, роботами з пожежним обладнанням різного призначення, винесенням матеріальних цінностей, високим темпом роботи та ін.; необхідністю підтримувати інтенсивність і концентрацію уваги, щоб слідкувати за змінами обстановки на пожежі, тримати в полі зору стан багаточисельних конструкцій, технологічних агрегатів і установок у процесі виконання бойової задачі, що горить; труднощами, що зумовлені необхідністю проведення робіт в обмеженому просторі (в тунелях, підземних галереях, газопровідних і кабельних комунікаціях), що затрудняє дії, змінює звичні способи просування, робочі пози (просування плазом, робота лежачи та ін.); високою відповідальністю кожного пожежника при відносній самостійності дій і рішень по рятуванню життя людей, коштовного обладнання тощо; наявністю несподіваних перешкод, які виникли раптово й ускладнюють виконання бойової задачі.

Наведені особливості роботи пожежних-рятувальників свідчать про те, що їх діяльність здійснюється в середовищі й умовах, важливим складовим аспектом яких об'єктивно виступає психологічна реальність.

Про професійну майстерність співробітника можна говорити лише тоді, коли він професійно навчений і психологічно підготовлений.

Професійну навченість співробітників утворює сума професійних знань, навичок і вмінь, які ними засвоюються під час початкової підготовки і перепідготовки (у випадку одержання нового фаху). Професійні навички є автоматизованими способами виконання професійних дій, особистою можливістю людини виконати їх правильно, швидко, легко, із високими кількісними і якісними показниками і при мінімальній концентрації на техніку виконання.

Психологічна підготовка працівника є процесом активізації його здібностей до певного виду діяльності. Вона передбачає зміцнення взаємозв'язків між певними якостями особистості як елементами складних здібностей, необхідних для даної діяльності й формування вміння користуватися ними за певних умов.

Психологічну підготовку як процес формування і розвитку професійних здібностей і накопичення психологічного досвіду слід відрізнити від психологічної підготовленості.

Психологічна підготовленість співробітників є сукупністю сформованих і розвинених професійних і психологічних характеристик, які відповідають особливостям оперативно-службової діяльності і виступають необхідною внутрішньою умовою її успішного здійснення.

Діяльність працівника аварійно-рятувальної служби висуває високі вимоги як до особистих якостей, так і до професійної майстерності співробітників. Недостатня підготовленість часто виступає причиною зниження ефективності розв'язання оперативно - службових задач. Особливу небезпеку становить висока ймовірність допущення недостатньо підготовленими у психологічному відношенні співробітниками неточностей, промахів, прорахунків, помилок саме в найвідповідальніші, психологічно напружені моменти розв'язання оперативно-службової задачі, коли якість дій повинна бути найкращою. Усе це визначає важливість і необхідність цілеспрямованого формування психологічної стійкості особового складу, яка виступає важливим компонентом його психологічної підготовленості.

Слід наголосити, що важливим у системі психологічної підготовки до дій у надзвичайних ситуаціях є розвиток моральних якостей, а саме виховання людяності.

Чому саме це є основою у психологічної підготовки особового складу ДСНС? Пояснення є нескладним: у людини, що потрапила у НС, спрацьовують захисні механізми і на перший план виходять інстинкти, так би мовити, тваринні задатки, що «дрімають» в нашій підсвідомості. В першу чергу – інстинкт самозбереження. Це один з найскладніших інстинктів, він поєднує в собі всі інші інстинкти. Він обумовлює складність взаємодії основних рефлексів, що може привести до взаємовиключних дій та вчинків. Тому деякі люди в ситуації, що загрожує їх життю, втрачають людяність і діють, як тварини, що захищають своє життя. Звідси можна зробити висновок, що основне завдання людей, які потрапили у надзвичайну, екстремальну ситуацію, – не втратити людської подоби, пам'ятати, що поруч знаходяться люди, яким мо-

же бути потрібна допомога: діти, жінки, старі або поранені люди. Адже, згадавши про людяність, ми ніби «включаємо» свідомість, що тягне за собою ланцюжок включення пам'яті, мислення. Тобто іде «переключення» з несвідомого стану в свідомий, і тоді людина може приймати раціональне, виважене рішення, що так важливо у скрутній ситуації.

Психологічна усталеність конкретного співробітника є тим вищою, чим більша сила психологічного впливу потрібна, щоб викликати в нього негативні зміни у психіці, і, як наслідок, у результатах оперативно-службової діяльності. Чим менше ймовірне виникнення в нього реакцій, які негативно позначаються на діяльності, тим успішніше він діє в умовах великих психологічних навантажень, тим краще він уміє володіти собою і стримувати негативні зміни у психіці.

Важлива роль у психологічній стійкості належить моральним якостям особистості. Дослідження показали, що в екстремальних умовах різні мотиви людей актуалізують різні внутрішні механізми регуляції діяльності, які мають неоднакову стійкість до психологічного перенапруження. Так, егоїстичні, вузькоособисті мотиви виявляються слабкими, коли виникають труднощі, які становлять загрозу для життя. Колективістські мотиви, навпроти, додають людині сили для подолання труднощів, що навіть містять загрозу особистій безпеці.

Істотним є зв'язок психологічної стійкості з колективістськими морально-діловими якостями співробітника. Самовпевненість, індивідуалізм, егоїзм, байдужість до вимог колективу і дисципліни обертаються підвищеною нестійкістю, схильністю до вчинення порушень і відмови від подолання труднощів. На психологічну усталеність співробітника істотно впливає рівень розвитку й усі складові елементи його професійної майстерності.

Також слід сказати про те, що психологічна усталеність співробітника залежить і від психічного стану, у якому він перебуває при виникненні конкретної ситуації. Навіть добре підготовлений співробітник, захоплений зненацька, може розгубитися, припуститися помилки, поставити під загрозу виконання завдання. Тому для забезпечення високоефективних дій у психологічно складних умовах необхідне постійне формування в особового складу співробітників стану високої професійної готовності до негайних і високоефективних дій; для такого стану характерні: виразне розуміння майбутніх дій, умов, у яких вони виконуватимуться, труднощів, способів їх подолання, точний і обґрунтований розрахунок дій; висока спостережливість, обґрунтована і порівняна з реальною загрозою, пильність, швидке і чітке мислення; оптимальний рівень психічного напруження, внутрішнє піднесення, обґрунтована впевненість у собі; повна змобілізованість, зібраність, рішучість, володіння собою, готовність до прояву ініціативи і самостійні, витримка і сміливість; достатній запас сил, висока працездатність.

Постійне удосконалення професійної майстерності співробітників практичних підрозділів ДСНС здійснюється у процесі службової і бойової підгото-

вки, однак при цьому часто з поля зору цілком упускається такий важливий елемент як психологічна підготовленість.

Формування психологічної готовності та стійкості співробітників забезпечується під час психологічної підготовки.

Психологічна підготовка поєднує в собі дві складові: теоретичну та практичну.

Теоретична підготовка спрямована на визначення особовим складом психологічних характеристик його діяльності під час гасіння пожежі. З цією метою введені спеціальні курси теоретичної підготовки з психології.

Практична підготовка спрямована на формування у пожежних необхідних психологічних якостей та вміння мобілізувати себе на виконання поставленого завдання в екстремальних умовах. Для цього проводяться заняття в теплодимокамерах на смузі психологічної підготовки з висувними драбинами на учбових баштах, майданчиках-моделях та ін. Важливу роль відграє також навчальний полігон екстремально-психологічної підготовки фахівців з НС. Такий полігон може мати розміри від 1000 квадратних метрів до десятків кілометрів, і його, як правило, складають: навчальне містечко, смуги перешкод, майданчик для емоційно-вольових вправ, майданчики-моделі екстремальних ситуацій та ін.

Навчальне містечко становить модель(-і) реальної території зі спорудженнями, де можуть відбуватися екстремальні події, типові для певного виду екстремально-професійної діяльності, до якої готуються майбутні фахівців з НС. Спорудження на ньому мають реальні розміри.

Психологічна смуга перешкод – це послідовна сукупність перешкод, розташованих одна від одної на певній відстані, типовій для діяльності слухачів тієї чи іншої категорії (пожежні, рятувальники, водолази). Це можуть бути руїни, ями з водою з перекинутою через них колодою, димовогнева позиція, місток, який хитається, карниз на висоті 3–4 м, підземний лаз, підвал, лабіринт, палаючий будиночок, рів, зони зараження та ін. Завдання слухачів полягає в тому, щоби в найкоротший термін успішно подолати всі перешкоди.

Водночас у ході подолання смуги перешкод слід створювати таку ситуацію, коли б слухачеві доводилося долати тривогу, страх, паніку, виявляти самовладання й уміння пересилювати свою нерішучість, змушувати себе діяти згідно з планом та ін. Для цього створюють комплекси емоційного навантаження для емоційно-вольових вправ, які дозволяють моделювати деякі загрози надзвичайних ситуацій. Цей комплекс обладнується спеціальними засобами, які підбираються з максимальним наближенням до професійних. Це можуть бути компактно розміщені конструкції, які рухаються, піднімаються, стрімко повертаються в різні боки, роблять кругові оберти; трампліни для стрибків з висоти 3, 5, 7, 10 м на землю; сходи різної висоти, нахилу, конструкції і міцності (такі, що хитаються); трапеції з підвішеними до них канатами, мотузковими сходами, колодами, розташованими горизонтально на ви-

соті 2, 3, 4 м; хиткий місток без поручнів, перекинутий через невелику водойму, і відразу горизонтально натягнуті й вертикально підвішені канати, рови і водойми, які необхідно долати по натягнутому шнуру руками (можна і без страховки) та ін.

На психологічній смузі перешкод повинно активно використовуватися матеріально-технічне забезпечення: готують і використовують фонограми із записами звуків, типових для реальних екстремальних умов.

При моделюванні конкретних психологічних ситуацій, у разі створення в ході різних занять психологічно напруженої обстановки, наближеної до реальних умов, відбувається формування й розвиток психологічної готовності співробітника до успішного здійснення своєї професійної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аветисян В.Г. Організація аварійно-рятувальних робіт. підручник для курсантів, студентів та слухачів вищих навчальних закладів МНС України / В.Г. Аветисян, Ю.М. Сенчихін, С.В. Кулаков та ін. – К., 2006.
2. Екстремальна психологія: підручник / за заг. ред. проф. О.В.Тімченка. – К.: ТОВ «Август Трейд», 2007. –502 с.
3. Козяр М.М. Екстремально-професійна підготовка до діяльності у надзвичайних ситуаціях. – Львів: «СПОЛОМ», 2004.
4. Офіційний сайт науково-дослідної лабораторії екстремальної і кризової психології Національного університету цивільного захисту України. Режим доступу: <http://extrpsy.nuczu.edu.ua/>

Петренко Л.М., вчений секретар Інституту державного управління у сфері цивільного захисту, доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ В ЗАКЛАДАХ ПРОФЕСІЙНОЇ (ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ) ОСВІТИ

Перехід суспільства до розвитку економіки знань стимулює зростання потреби його громадян у глибоких знаннях та визначає необхідність створення більш ефективних умов набуття знань для максимально раціонального використання матеріальних, технічних, фізичних, психологічних, часових ресурсів особистості. У зв'язку з цим актуалізується значущість дистанційного навчання в усіх ланках безперервної освіти, що спонукає до пошуку різних шляхів і можливостей його впровадження як у навчальних закладах, так і безпосередньо на виробництві. Високий інтерес у суспільстві до цієї форми навчання зумовлений низкою чинників. Його використання орієнтоване на